

مسأله آرتساخ (قرباغ)

(مجموعه مقاله)

ترجمه

شاهن هوسپیان - ایساک یونانسیان - کارن خانلری
آنوشیک ملکی - روبن قالیچیان

به کوشش:

ایساک یونانسیان

نشرهزارعرمان

تهران - ۱۳۹۶

سرشناسه : یونانسیان، ایساک، ۱۳۵۵ -
عنوان و پدیدآور : مسأله آرتساخ (قرباغ)، (مجموعه مقاله) / نوشته شاهن
هوسپیان... [و دیگران]؛ به کوشش: ایساک یونانسیان
مشخصات نشر : تهران: هزار کرمان، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری : ۳۹۹ ص؛ مصور (رنگی)، ۵/۱۴×۲۱/۵ س.م.
فروست : تاریخ همایگان ایران؛ ۱. ارمنستان؛
شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۵۷۰۰-۱۷-۶

وضعیت فهرست نویسی : قیپا
یادداشت : ص.ع. به انگلیسی: Karabakh Dispute
موضوع : قرهباغ کوهستانی، مناقشه ۱۹۸۸-۱۹۹۴ م.
موضوع : مسأله ارمنیان -- تاریخ
موضوع : ارمنستان -- تاریخ -- ۱۹۰۱ م.
موضوع : آذربایجان (جمهوری) -- تاریخ -- ۱۹۱۷-۱۹۹۱ م.
شناسه رده : هوسپیان، شاهن.
رده دیسیپلین : DK ۶۹۹/ق ۴ ی ۹ ۱۳۹۵
رده بندی دیو : ۵۴/۹۴۷
شماره کتابخانه ملی : ۴۲۳۳۷۲۶

نقل مطالب این کتاب از برای معرفی و نقد کتاب، اقتباس، چکیده نویسی،
خواندن در رادیو و تیزو و اینترنت و هرگونه استفاده دیگر، بی اجازه کتبی از
ناشر ممنوع است.

نشر هزار کرمان، تهران، خیابان کارگر جنوبی، پایین تر از میدان
پاستور، خیابان دانشگاه جنگ، پلاک ۹
نشر هزار کرمان : تلفن: ۶۶۹۲۳۹۴۶ و ۴۲۲۶۶۰۷۱

پست الکترونیک: nashrhazarke@yahoocom
www.hazarekerman.ir

مسأله آرتساخ (قرباغ)

نوشته: هوسپیان، شاهن؛ یونانسیان، ایساک؛ خانلری، کارن؛ ملکی، آناوش؛ یونانسیان، بهین
به کوشش: ایساک یونانسیان
ویرایش و ساخت نمایه: عقاب علی احمدی
طرح روی جلد: محمد جهانی مقدم
حروف چینی: افسانه شاه کریمی؛ صفحه بندی: علی اکبر حکم آبادی
طراح نشانه نشر هزار: محمد جهانی مقدم
چاپ اول: ۱۳۹۶
شمارگان: ۱۵۰۰ نسخه
لیتوگرافی: کارا؛ چاپ: آلیک؛ صحافی: علی

ISBN: 978-600-5700-17-6

شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۵۷۰۰-۱۷-۶

فهرست

- پیش گفتار ۱۱
- نظری اجمالی بر تاریخ ارمنستان / شاهن هوسپیان ۱۷
- ارمنستان در اطلس ها و نقشه های جغرافیایی / شاهن هوسپیان ۴۵
- نگاهی مختصر به تاریخ منطقه نخجوان / شاهن هوسپیان ۸۹
- آلبانیای قفقاز، آران یا جمهوری آذربایجان کنونی / ایساک یونانیان ۱۱۱
- پدیدارشدن تُرکان در آران ۱۱۳
- زبان ۱۱۶
- پیشینیۀ نهادن نام «آذربایجان» بر سرزمین «اران» ۱۱۹
- آلبانیای قفقاز، آران و آذربایجان در نوشته های مورخان ۱۲۵
- آلبانیای قفقاز (اران) در نقشه های جغرافیایی ۱۳۷
- آذربایجان در اطلس ها و متن های رسمی عثمانی / دکتر کارن خانلری ۱۴۹
- اطلس ها و متن های دولتی عثمانی به مثابه اسناد رسمی ۱۵۰
- مختصری درباره تاریخ آرتساخ (قراباغ) / آنوشیک ملکی ۱۶۹
- ماده ۳ قانون اساسی اتحاد جماهیر شوروی: «حق تعیین سرنوشت ملت ها» ۱۷۸

- منابع اسلامی درباره تعلق قرباغ به ارمنستان / دکتر کارن خانلری ... ۱۸۵
- اسناد و مدارک ۱۸۵
۱. «تاریخ یعقوبی»، اثر ابی یعقوب ۱۸۶
۲. «المسالک و الممالک»، اثر ابن خردادبه ۱۸۸
۳. «الاعلاق النفیسه»، اثر حمد ابن رسته ۱۹۰
۴. «مختصر کتاب البلدان»، اثر ابن فقیه همدانی ۱۹۱
۵. «نزهة المشتاق فی اختراق الافاق»، اثر الشریف الادریسی ۱۹۲
۶. «حجم البلدان»، اثر یاقوت حموی ۱۹۳
۷. «آثار البلاد»، اثر زکریای قزوینی ۱۹۷
۸. «خرائب و فريدة الغرائب»، اثر ابن الوردی ۱۹۹
۹. «اوضح ال سالک بی معرفة البلدان و الممالک»، اثر محمد بن علی سپاهی زاد ۲۰۱
۱۰. «کُنه الاخبار»، اثر سطفی علی گلیبولو ۲۰۲
۱۱. «صحائف الخبر منجم باسم»، اثر احمد دده ۲۰۳
۱۲. «معرفنامه»، اثر ابراهیم حقّی ارضرومی ۲۰۵
۱۳. «لغات تاریخیه و جغرافیه»، اثر احمد رفعت افندی ۲۰۶
- یاقلیکچی زاده ۲۰۶
۱۴. «آثار الادهار»، اثر سلیم جبرئیل انخوری ۲۰۹
۱۵. «قاموس الاعلام»، اثر شمس الدین سالی فراسی ۲۱۰
۱۶. «جغرافیای عمومی»، اثر عبدالرحمان شرعیبیک ۲۱۴
- نکته حائز اهمیت ۲۱۶
- درگیری ارمنیان و تاتارها، و کشتار ارمنیان باکو (۱۹۰۵-۱۹۰۶ م) /
- ایساک یونانسیان ۲۲۱
- سیاست روسیه تزاری در برابر اقوام امپراتوری ۲۲۱
- دفاع در دو جبهه ۲۲۲
- آغاز درگیری های قومی در قفقاز ۲۲۳
- کشتار ارمنیان باکو در فوریه ۱۹۰۵ ۲۲۴

تلاش‌ها برای برقراری صلح	۲۲۸
ادامهٔ درگیری‌ها	۲۳۰
پاکسازی قومی و کشتار ارمنیان در جمهوری آذربایجان (۱۹۸۸-۱۹۹۰م)	
/ ایساک یونانسیان	۲۳۷
کشتار ارمنیان در سومگائیت، فوریهٔ ۱۹۸۸ م	۲۳۷
برخی از اقدام‌های برنامه‌ریزی‌شده دولتی در واقعهٔ سومگائیت	۲۴۰
ادامهٔ کشتار ارمنیان در کیروف‌آباد (گنجه) و نخجوان	۲۴۴
کشتار ارمنیان باکو، ۱۹۹۰ م	۲۴۵
جنگ قراباغ و وقایع مرتبط با آن / تدوین: ایساک یونانسیان	۲۵۱
آغاز جنگ در قراباغ و وقایع مرتبط با آن	۲۵۱
واقعهٔ خوجالی	۲۵۴
اظهارات ایاز مطلب‌اف، رئیس‌جمهور جمهوری آذربایجان	۲۶۳
نقش ترکیه در وقایع خوجالی	۲۷۲
وقایع و کشتارهای ماراغا	۲۷۴
ادامهٔ جنگ قراباغ	۲۷۷
آغاز مذاکرات صلح توسط ایران، سقوط شوشی و جنگ ترتر در	
باکو	۲۷۷
تصرف لاجین و آغاز درگیری‌های نظامی در مرز ارمنستان و	
نخجوان	۲۸۰
تحولات قراباغ و پیروزی‌های جبههٔ خلق جمهوری آذربایجان	۲۸۰
تغییر اوضاع جنگی و پیروزی نیروهای ارمنی	۲۸۲
پایان جنگ در قراباغ	۲۸۵
سربازان اجاره‌ای در ارتش جمهوری آذربایجان	۲۸۶
۱. سربازان چچنی در جنگ قراباغ	۲۸۷
۲. مجاهدان افغانستانی	۲۸۹
۳. حضور دیگر گروه‌های افراطی و تروریستی در جنگ قراباغ	۲۹۱

- اسناد و مدارک موجود از چگونگی شرکت گروه‌های افراطی تروریستی
 در جنگ قرباغ..... ۲۹۱
- اصول بنیادین حل مناقشه قرباغ..... ۲۹۷
- جعل و تحریف تاریخ ارمنستان / روبن قالیچیان / ایساک یونانسیان ۳۰۷
 علل و دلایل ارمنی ستیزی جمهوری آذربایجان..... ۳۰۷
- رومعه و کلیسای گاندزاسار..... ۳۳۱
- صومعه یا دیر آماراس..... ۳۳۲
- صدای مادر دادی وانک..... ۳۳۳
- ژو و شارباستانی تیگراناکرت..... ۳۳۵
- گزارش دیدار از مسجد جامع شوشی..... ۳۳۵
- وضع کنونی مسجد..... ۳۳۹
- ارمنی ستیزی، سلاح تبلیغاتی جمهوری آذربایجان / ایساک یونانسیان ۳۴۳
 برخی از اقدام‌های رسمی در باکو در برابر ارمنستان و قرباغ..... ۳۴۷
- قتل افسر ارتش ارمنستان و بهارات مقامات جمهوری آذربایجان..... ۳۴۷
- سوزاندن کتاب و پس گرفتن آت‌ها از مشهورترین نویسنده
 آذربایجان..... ۳۴۹
- تهیه فهرست سیاه برای مسافران قرباغ..... ۳۵۰
- ادعاهای دروغین دولت باکو درباره قرباغ..... ۳۵۱
۱. ارمنیان در خوجالی مرتکب نسل‌کشی شده‌اند!..... ۳۵۱
۲. ارمنستان ۲۰ درصد از خاک این کشور را اشغال کرده است!..... ۳۵۲
۳. در جنگ قرباغ یک میلیون نفر از ساکنان جمهوری آذربایجان
 آواره شده‌اند!..... ۳۵۳
- مواضع جنگ طلبانه مقامات باکو در باره ارمنستان و قرباغ..... ۳۵۴
- دیپلماسی خاویار، سیاست جعل و تحریف تاریخ..... ۳۵۶
- نمایه..... ۳۵۹

پیش‌گفتار

آنچه به نظر بسیاری از موانحن انکارنشده است، تاریخ ارمنستان است. ارمنستان کشوری است که نزدیک به ۳۰۰۰ سال تاریخ دارد و همین‌طور از آغاز تاریخ خود با امپراتوری‌های بزرگی که مدت‌هاست از میان رفته‌اند، ارتباط داشته است. ارمنیان از تمدن یونان باستان نیز پیروی کرده و نیز از امپراتوری روم. در اثر تماس‌های مستقیم با تمدن‌های بزرگ ایران و روم شرقی و دنیای غرب، آیین مسیح در این کشور به گونه‌ای رخ نمود که آن را تقریباً از دیگر کشورها متمایز ساخت.

اما آذربایجان‌های ماورای ارس، تا قبل از قرن بیستم به مثابه گروه مستقل شناخته نشده بودند و پیش از آن، بخشی از جهان و با نام‌های «آلبانیای قفقاز» و «تاتارها»، معتقد به آیین مسیح و گاه اسلام، در ایالت‌های تاریخی شمال غربی ایران، یعنی ایالت‌های شروان و اران، می‌زیستند.

در ۲۷ مه ۱۹۱۸ کشوری به نام «آذربایجان» اعلام استقلال کرد. شماری از شواهد و مدارک تاریخی مؤید آن است که لفظ «آذربایجان»، به تدبیر سران حکومت «اتحاد و ترقی» ترکیه عثمانی به سران «حزب مساوات»، یعنی طلایه‌داران استقلال سرزمین‌های شرقی قفقاز، در ۱۹۱۸ م دیکته شده است. هدف حکومت «اتحاد و ترقی» از اطلاق این نام به ایالت‌های اران و شروان آن روز، که در گذشته آلبانیای قفقاز نیز نامیده می‌شدند، چیزی جز ایجاد بستر

اصطلاح «آذربایجان» به منظور تحقق بلندمدت رؤیای «توران بزرگ» نبود.

در سال‌های پایانی قرن نوزدهم میلادی، همزمان با تحولات سیاسی و فرهنگی در اقوام قفقاز، به ویژه گرجی‌ها و ارمنی‌ها، سیاست‌های روسیه تزاری نیز به نحو چشمگیری تغییر یافت و در نظام اداری و حکومتی‌ای، که پس از استیلای روس‌ها بر قفقاز اعمال شد، تنها اصلی که هیچ‌گاه به آن توجه نشد، تقسیم منطقه به حوزه‌های اداری بود، به گونه‌ای که با ترکیب قومی و فرهنگی منطقه همخوانی داشته باشد؛ در حالی که مقامات روس از هرگونه تدبیری، که به تنش‌های قومی در میان اتباع امپراتوری دامن بزند، خرسند بودند و در بسیاری از ابعاد از این موضوع به نفع تداوم حاکمیت خویش استفاده می‌کردند. همزمان با این تغییر رویه در قفقاز، تاریخ شاهد افزایش ارمنی‌ستیزی در امپراتوری روسیه و آغاز پاک‌سازی‌های قومی ارمنیان در سراسر امپراتوری، که نتیجه سیاست‌های بلندمدت و امانه عثمانی‌ها، که تصرف مناطق ترکی‌زبان به ویژه قفقاز و آسیای مرکزی بر آن استوار است.

درگیری‌های قومی در قفقاز به ویژه درگیری میان ارمنی‌ها، گرجی‌ها و تاتارهای قفقاز، که بعدها زیر نام جمهوری آذربایجان، «آذربایجانی» نام گرفتند، پیشینه‌ای طولانی دارد و به قرن‌ها قبل بازمی‌گردد. اما آنچه باعث شد درگیری‌ها به مناقشه قرباغ انجامد، سیاست‌های «همان روس» بود که می‌خواستند با ایجاد درگیری قومی در منطقه، اهداف خود را از یکسان‌سازی قومی و مذهبی اقوام روسیه بود، جامه عمل بپوشانند.

اختلاف‌های سرزمینی و مشکلات موجود میان ارمنستان و آذربایجان از آن هنگام به وجود آمد که کمونیست‌ها تصمیم گرفتند قریب ۸۷٪ جمعیت ارمنی و نخجوان را، که به طور سنتی دارای جمعیت ارمنی بود، به جمهوری آذربایجان واگذار کنند. در ۱۹۲۱م، دولت آذربایجان تصمیم گرفت قریب ۸۷٪ جمعیت ارمنی و نخجوان را به ارمنستان واگذارد؛ تصمیمی که ارمنستان از آن استقبال کرد، ولی در ۱۹۲۳م، استالین در پی تهدید افراطی‌های ترک و به منظور حفظ منافع خویش به گونه‌ای یک‌سویه، این تصمیم را نادیده گرفت و سرزمین‌های

نامبرده را به آذربایجان بخشید. سیاست تقسیم در حکومت استالین در سرزمین پهناور اتحاد جماهیر شوروی اعمال می‌شد.

مشکلاتی که از آن زمان آغاز شده بود با بی‌توجهی حکمرانان شوروی و فشارهای روزافزون مقامات آذربایجانی بر جمعیت اکثریت ارمنی قراباغ ادامه یافت تا اینکه از نیمه‌های ۱۹۸۰ م و به دنبال زمزمه‌های اصلاحات، ارمنیان قراباغ جدایی منطقه قراباغ از آذربایجان شوروی و الحاق آن به ارمنستان را خواستار شدند. در ۲۰ فوریه ۱۹۸۸، نمایندگان مجلس مردمی منطقه قراباغ در نشست فوق‌العاده یک صدا تصمیم گرفتند:

«با توجه به درخواست مردم رنج‌دیده قراباغ کوهستانی، از شورای مرکزی آذربایجان شوروی و ارمنستان ته‌سایمی شود با درک احساسات عمیق و حقوق پایمال‌شده مردم در طی میانگس، جدایی از کشور آذربایجان شوروی و الحاق دوباره به کشور مادری، ارمنستان، تحقق بخشیده شود».

این درخواست مردم قراباغ با مخالفت شوروی‌ها و روسیه‌ها شد، که اعتصاب‌های سراسری و درگیری‌های قومی پراکنده در قراباغ را در پی داشت و در ۲۸ فوریه، میخائیل گورباچف، رئیس وقت حزب کمونیست اتحاد جماهیر شوروی، در بیانیه‌ای خطاب به مردم ارمنستان و آذربایجان، مردم را در کشور را به آرامش و بلوغ سیاسی و بازگشت به زندگی عادی خود دعوت کرد.

ارمنیان با خوش‌بینی و امید به آینده نظر گورباچف را پذیرفتند: اعتصاب‌ها پایان یافت و مردم به سرکارهای خود بازگشتند و قرار شد خسارت‌های برجای مانده از اعتراض‌ها نیز جبران شود.

اما برآورد از این «بلوغ سیاسی» در جمهوری آذربایجان برعکس بود و به گونه‌ای دیگر تعبیر شد. آذربایجانی‌های ماورای ارس در روزهای ۲۷ - ۲۹ فوریه قتل‌عام ساکنان ارمنی سومگائیت در جمهوری آذربایجان را برنامه‌ریزی کردند و در نتیجه، تعداد زیادی از مردم بی‌گناه شهر قربانی شدند. پس از واقعه سومگائیت، مهاجرت اجباری - یا به بیان بهتر، فرار ارمنیان - از دیگر شهرهای آذربایجان آغاز و پس از مدت کوتاهی به مهاجرت دسته‌جمعی تبدیل شد.

هدف آذربایجان از این اقدام نشان دادن پیامدهای پذیرفته شدن خواسته‌های بحق ارمنیان قراباغ بود. در ۱۵ ژوئن ۱۹۸۸، شورای مرکزی حزب کمونیست ارمنستان، طی نشست فوق‌العاده، درخواست مردم قراباغ برای الحاق به سرزمین مادری را مطابق ماده ۳ قانون اساسی اتحاد جماهیر شوروی، یعنی «اصل حق تعیین سرنوشت ملت‌ها»، پذیرفت.

با استقلال جمهوری‌های ارمنستان و آذربایجان، و اعلام خودمختاری قراباغ، درگیری‌های دو کشور ابعاد دیگری یافت. اگر تا این مرحله اوضاع قراباغ بحرانی بود و حاکمیت مسکو را دچار دردسر ساخته بود و در مراحل آغازین نیز حل و فصل مسأله از مقامات مسکو انتظار می‌رفت، از این پس به بحران قراباغ به مثابه مسأله‌ای گریسته می‌شد که خود به تنهایی مبانی استقلال دو جمهوری آذربایجان را با خطر روبه‌رو ساخته بود.

اما از آنجا که جمهوری آذربایجان اصل خودمختاری قراباغ را نپذیرفت حل مناقشه قراباغ به نتیجه نرسید. جنگ قراباغ و درگیری‌های سرزمینی را تا به امروز دامن زد.

هدف از تألیف این کتاب بررسی خطوط اصلی تاریخ ارمنستان، آرتساخ (قراباغ) و جمهوری آذربایجان است، از گذشته از درگیری‌های نظامی پیوسته، جمهوری آذربایجان نوعی جنگ را برای در قالب تاریخ‌سازی و هویت‌سازی ناشیانه، پی گرفته است که به سیاست‌های طرح‌ریزی‌شده گذشته اتحاد جماهیر شوروی بازمی‌گردد. پس از تأسیس اتحاد جماهیر شوروی، زمامداران روسیه شوروی مقام‌های بلندپایه جمهوری‌های تازه تأسیس‌یافته کمونیستی را تشویق می‌کردند که فرهنگ و تاریخ ویژه مردم خود را گسترش دهند؛ در حالی که در این میان تنها سه جمهوری ارمنستان، گرجستان و مولداوی دارای تاریخ و فرهنگ خاص خود بودند.

از این‌رو مقام‌ها و تاریخ‌دانان جمهوری آذربایجان با وجود بیش از ۱۶۰۰ بنا، سنگ‌نبشته، کتیبه، کلیسا، چلیپاسنگ و گورستان مسیحی ثبت‌شده در منطقه قراباغ، و نیز نقشه‌های تاریخی بسیار، نوشته‌های تاریخ‌دانان مشهور و

حاکمیت چندصدساله ایران بر منطقه قفقاز، با صرف هزینه‌های میلیاردی، دست به تحریف تاریخ زدند و شواهد، مدارک و نقشه‌های تاریخی به‌جا مانده از تاریخ‌نگاران و جغرافیدانان بنام ایرانی، روسی، اروپایی و ارمنی درباره تاریخ ایران و ارمنستان را وارونه جلوه دادند.

تدوین این کتاب با این امید انجام پذیرفته است که طرح گوشه‌هایی از حقایق و تاریخ منطقه قفقاز در این کتاب، برای خواننده این امکان را فراهم کند تا خود درباره تحریف تاریخ ملت‌های بزرگی چون ایران و ارمنستان قضاوت کند. چنین با

ایساک یونانیان

زمستان ۱۳۹۵